

Bir Osmanlı Paşası ve Mimar Oğlu: Şevket Seyfi Paşa (1880-1948) ve Toğan Düzgören (1914-2008)

Elif Tektaş¹

ORCID: 0000-0001-5722-1320

Neşe Gurallar²

ORCID: 0000-0001-9697-7980

Öz

Bireylere ait bilgilerin arşivlenmesi ve günümüze aktarılması, tarihin içinde örtük kalan isimleri tanımamız için olanak sunar. Tarihsel süreçteki ortamları, değişimleri ve bu süreçlere etki eden aktörleri ortaya çıkarır. Osmanlı son döneminin paşalarından Şevket Seyfi Düzgören ve oğlu mimar Toğan Düzgören, yaşamlarına ait toplamda 2500'ü aşan yazılı ve görsel belgeler bırakmıştır. Toğan Bey, babasından kalan terekeyi resimleri, fotoğrafları ve günlükleriyle zenginleştirmiş ve bu arşiv kızı aracılığıyla günümüze gelmiştir. Bu biyografik analizin amacı, Cumhuriyet döneminde meslek yaşamı şekillenen mimarın babası, babası ile ilişkileri, ailesi, kişilik özellikleri, duygu dünyası, sosyal hayatı, arkadaşlıkları, emeklilik yılları ve yansıttığı ruh hallerini anlamlandırmaktır. Bu amaç dönemin ortamı, toplumsal değerleri, ideolojileri ve mücadeleleri ile ilgili okumayı da içermektedir. Resim, fotoğraf, saat tamiri, spor gibi alanlarda aktif yer alan mimar Toğan Düzgören üzerinden yapılan bu değerlendirme, sosyal ve kültürel çevreleri içinde kendisinin ve etkileşimde olduğu aktörlerin kendilerini var etme biçimlerini, dış dünyaya yanıt verme alışkanlıklarını, yaşadıkları kentleri ve mekânları nasıl yansıttıkları ve değişen gündelik yaşam biçimlerini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, mimar, geç Osmanlı, cumhuriyet

¹ Ar. Gör., Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü,

E-posta: eelftektas@gmail.com

² Prof. Dr., TED Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü,

E-posta: nese.gurallar@tedu.edu.tr

idealkent©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

DOI: 10.31198/idealkent.1480400

Biyografi / Biography

Sayı Issue 44, Cilt Volume 16, Yıl Year 2024-2, 806 - 850

An Ottoman Pasha and His Architect Son: Şevket Seyfi Pasha (1880-1948) and Toğan Düzgören (1914-2008)

Elif Tektaş³

ORCID: 0000-0001-5722-1320

Neşe Gurallar⁴

ORCID: 0000-0001-9697-7980

Abstract

Archiving information about individuals and transferring it to the present day allows us to recognize names that remain hidden in history. It also reveals the environments, changes, and actors affecting these processes. Şevket Seyfi Düzgören, one of the pashas of the last period of the Ottoman Empire, and his son, Architect Toğan Düzgören, left a total of more than 2500 written and visual documents about their lives. Düzgören enriched the archive inherited from his father with his paintings, photographs, and diaries. The archive survives to the present day through his daughter. This biographical article aims to detail and understand the architect's "father, relationships with father, family, personality, emotional world, social life, friendships, and the mood" whose professional life took shape during the Republican period. This purpose also conveys information about the period's environment, social values, ideologies, and struggles. This evaluation focuses on Pasha's son, an individual active in fields such as painting, photography, watch repair, and sports. It examines how he and the individuals he interacts with in their social and cultural environments construct their identities, respond to the external world, reflect the cities and places they inhabit, and adapt their daily lifestyles over time.

Keywords: *Biography, architect, late Ottoman, the republic*

³ Research Assist., Gazi University Graduate School of Natural and Applied Sciences Architecture Department, E-mail: eelftektas@gmail.com

⁴ Prof. Dr., TED University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, E-mail: neşe.gurallar@tedu.edu.tr

Giriş

Kişilere ait verilerin günümüze aktarılması ve tarihin özneler üzerinden de okunması tarihyazımı için gereklidir. Mimarlık tarihini aktörleri aracılığıyla aktarmak, sonsuz sayıda bireyin içinde rol oynadığı, her birinin farklı gelişmeleri, dönüşümleri tetiklediği bir dünyayı anlamayı sağlar (Tanyeli, 2007; Tekeli, 2001). Evlerin bir köşesinde, depoda ya da arşivlerde yer alan fotoğraflar, resimler, mektuplar, günlükler nostaljik bir gezintiden öte, geçmişe bugünden bakmanın ve farklı aktörler ile ilgili yeni bilgiler edinmenin bir aracıdır. Bu bilgiler kimi zaman tarihin içine gömülmüş adını hiç duymadığımız isimleri gün yüzüne çıkartabilir.

Ressam, fotoğrafçı, saat tamircisi, sporcu, gibi çeşitli rollerle karşımıza çıkan, İstanbul Teknik Üniversitesi mimarlık bölümünden 1950 yılında mezun olan, mesleki deneyimini (1950-1979) kamuda sürdüren Toğan Düzgören (1914-2008) bu isimlerden yalnızca biridir. Düzgören, aile üyelerini, arkadaşlarını, yaşadığı ve seyahat ettiği yerleri betimleyen resimler çizer, birçok fotoğraf çeker ve çektirir. Fotoğrafları bobinler halinde hazırlayarak, üzerinde tarihlerini tutar, kendi yaşamını belgeler. Ardında bıraktığı arşiv, şahsi belgelerini, günlüklerini, şiirlerini, “hatıra defterlerinin birer sayfası” gibi nitelendirdiği resimlerinin yanında, babası asker milletvekili Şevket Seyfi Düzgören’den (1880-1948) kalan tereke ile birlikte bir dizi fotoğraf seçkisinden oluşan iki kuşak aile albümünü içerir. Osmanlı’nın son döneminde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında askeri ve siyasi alanlarda önemli görevlerde yer alan Paşa’nın terekesinde belgeler, mektuplar, görevleri dolayısıyla bulunduğu kentlere dair görseller yer alır. Paşa’dan kalan terekeyi kendi yaşamına ait görseller ve belgelerle zenginleştirdiği arşiv, kızı Ayşe Şeyda (Düzgören) Özbudun aracılığıyla günümüze kadar gelir.

Bu metne konu olan aktör, ilk olarak “Kamuda Çalışan Bir Ressam Mimarın [Foto]Biyografisi: Toğan Düzgören (1914-2008)”⁵ başlıklı çalışmamızda incelenmiştir. Değindiğimiz çalışmada aldığı eğitim, meslek hayatı ve resim geçmişi ile tartışılırken, bu yazıda bir Osmanlı Paşası oğlu, erken Cumhuriyet Döneminde yetişen, mimarlık ve sanat ortamlarında bulu-

⁵ Bu araştırma, başka bir dergide değerlendirme/yayın sürecinde olduğu için künye bilgisi verilememiştir. Ayrıca bu çalışmada kullanılan görseller aksi belirtilmedikçe Ayşe Şeyda Özbudun Arşivinden alınmıştır.

nan, kişilik özellikleri ile detaylandırılan bir birey olarak konu edilmektedir. Ayrıca burada özellikle babasına ait biyografik veriler, yakın aile ortamı ile birlikte tartışma kapsamına alınmıştır. Babası ile ilişkilerini, ailesini, duygu dünyasını, sosyal hayatını, arkadaşlıklarını, emeklilik yıllarını ve yansıttığı ruh halini detaylandırmak ve anlamak amaçlanmıştır. Günümüze aktarılan arşivde yazılı ve görsel olmak üzere toplam sayısı 2500'ü aşan belge bulunmaktadır. Bu metin için kendisine ait 1965 ve 1997 yıllarını içeren farklı boyut ve renklerdeki 34 günlük (Fotoğraf 1.1) incelenmiş, 1521 fotoğrafın değerlendirilmesi yapılmıştır. Fotoğraflardan 399'u Seyfi Paşa'nın da içinde olduğu ailenin, dönemin önemli paşalarının, askerlerinin, arkadaşlarının, gittiği kentlerin fotoğraflarıdır. Ayşe Şeyda Özbudun ve eşi Nihat Özbudun ile yapılan sözlü tarih çalışması, aile kütüphanesi ve Paşa'nın yakın arkadaşı Kazım Karabekir (1882-1948) hakkındaki kaynaklarla araştırma desteklenmiştir. Ayrıca, Galatasaray Lisesi Tevfik Fikret Kütüphanesi, Devlet Arşivleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Personel Arşivi ve Çevre Şehircilik ve İklim Bakanlığı Arşivlerinde yapılan taramalar çalışma için önemli veriler sağlamıştır.

Fotoğraf 1.1. Toğan Düzgören'in 1965-1997 yılları arası yazdığı günlükleri (I,II). Fotoğraf Makinesi (III). Portatif resim malzemeleri (IV, V). (Kolaj, 2022 tarihinde çekilen fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

İnsan ilişkisi içinde var olabilen ve kendine bir yaşam var edebilen bir varlıktır (Geçtan 2002; Tekeli, 2022). Düzgören'in eylemlerinin ardındaki

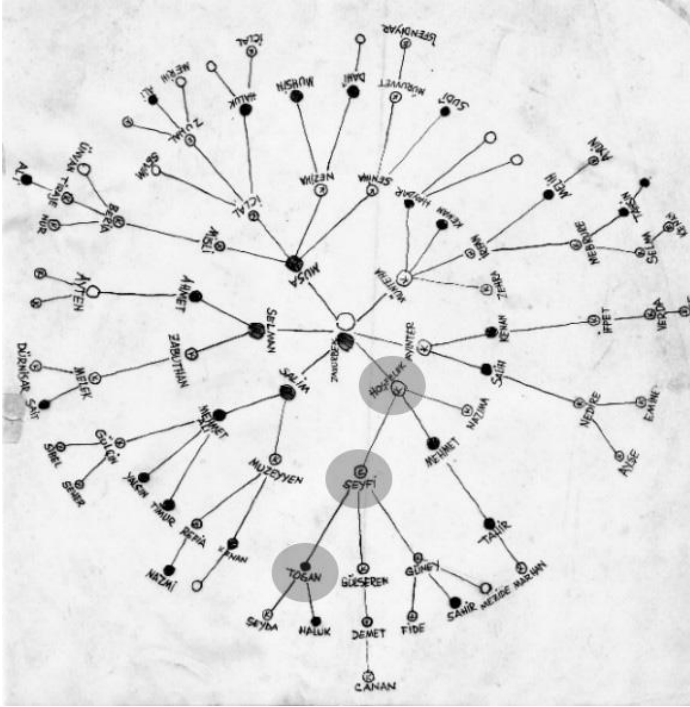
motivasyonları ve duygusal durumlarını anlamak, içinde yaşadığı dönemin kültürel, sosyal ve aile ilişkilerinin bilinmesine bağlıdır. Bu anlama çabası, zamanın toplumsal değerleri, ideolojileri ve mücadeleleri hakkında bilgilere de yer verir. Toğan Düzgören aracılığıyla yapılan bu değerlendirmede, sosyal ve kültürel çevreleri içinde kendisinin, yakınlarının (baba Seyfi Paşa, anne Mezide Hanım, çocukları, arkadaşları vb.) kendilerini nasıl var ettikleri, dış dünyaya nasıl yanıt verdikleri, buldukları kentleri, mekânları nasıl yansıttıkları ve değişen gündelik yaşam biçimleri görülmektedir. Bireyi anlamak üzerine şekillenen bu tür biyografik çalışmalar aracılığıyla tarihsel süreçlerdeki dönüşümler, süreklilikler, kesintiler izlenebildiği gibi bu süreçlere etki eden aktörlerin ve etkilerinin de anlaşılması sağlanmaktadır. Düzgören ailesine ait zengin birikimin günümüze aktarılması ve değerlendirilmesi tarih, mimarlık tarihi, kent tarihini ilgilendiren detaylı verilerin bir arada sunulma ve analizine olanak sağlamaktadır. Mimarın bireyselliği kadar, yaşamış olduğu sosyal çevre ve zaman içinde, aile ve diğer aktörlerle olan münasebetleri, üretim biçimleri, gündelik deneyimlerinin anlaşılması ve günümüze aktarımı önemlidir. Böylesine bir değerlendirme sosyal, kültürel ve politik tarih açısından dikkate değer veriler sunmaktadır. Bu çalışma baba ve oğulun kendilerine özgü geliştirdikleri ifade ve bakma biçimleri (günlük, mektup, fotoğraf, resim, suluboya, eskiz vb.) ile belgeledikleri kentleri ve mimari yapıları sunarak literatüre bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Baba Miralay Şevket Seyfi (1880-1948), Anne Mezide Hanım (1888-1956) ve Aile

Şevket Seyfi Düzgören, 1880 yılında Rıza Bey ve Hoşfelek Hanım'ın ilk çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelir. Aile arşivinde yer alan soyağacından (Şekil 2.1) çiftin Mehmet ve Nazıma adında iki çocukları daha olduğu görülür. Aile bireyleri Hoşfelek Hanım'ı köklü bir aileden gelen, güçlü ve otoriter bir Çerkez kadın olarak anlatır. Rıza Bey ile ilgili bilgi kısıtlıdır.

Paşa, 1905'te Harp Akademisinden (Erkan-i Harbiye) Mümtaz Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olur (Yarar ve Delialioğlu, 1999, s. 561-562). Kazım Karabekir (1882-1948) ile Kuleli Askeri İdadisinde (Lise) başlayan yakınlıkları, Erkan-i Harbiye'de eğitim gördükleri yıllarda da devam eder

(Çiftçi, 2019). Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı gibi birçok mücadelede birlikte önemli görevlerde yer alırlar (Fotoğraf 2.1). Karabekir'in anılarında Harbiye'de 1000 kişiyi aşan sınıf mevcudunun sekiz kısma ayrıldığı, tek kısımların Almanca, çift kısımların Rusça eğitimi gördüğü anlatılmaktadır. Harbiye birinci sınıfın en güç dersleri Rusça ile Hendese-i resmiyedir (Çiftçi, 2019). Şeyda Hanım dedesinin Rusça bilgisi nedeni ile 1921'de TBMM'yi temsil etmek üzere giden Moskova heyetinde yer aldığını belirtir (Fotoğraf 2.2). Karabekir'in anılarında yer alan bilgilere göre Paşa, Rusçayı okulda öğrenmiş olabilir. Aile bireyleri onun oğlu gibi resme ilgisi olduğunu ve resim yaptığını söyler. Harbiye'nin verdiği resim dersleri ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Harbiye Nezareti İstihbarat daireisi Reisi Miralay Seyfi Paşa'nın Şişli atölyesindeki katkıları (Arseven, 1993) göz önüne alındığında, kendisi resme ilgi duymuş olabilir.

Şekil 2.1. Şevket Seyfi Düzgören'in Annesi Hoşfelek Hanım tarafını gösteren soy ağacı

Fotoğraf 2.1. Öğrencilik yıllarından: Sol tarafta oturan Kazım Karabekir ve sağ tarafta oturan Seyfi Düzgören (Çavaş, 2008 ed.) (I). Sarıkamış'ta eğitim sırasında: İkinci sıra sol baştan dördüncü sırada Seyfi Paşa ve yanında Kazım Karabekir (II). Kazım Karabekir, solunda Ali Sait Akbaytogan ve karşısında Seyfi Paşa ile yemek masasında - 10. 02. 1928 / Sarıkamış (III). Ali Sait Akbaytogan, Kazım Karabekir ve Seyfi Paşa, bir arada - 14.02.1928 / Sarıkamış (IV)

Paşa, Erkan-ı Harbiye Mektebinden mümtaz yüzbaşı rütbesiyle mezun olduktan sonra 31 Mart İsyânının (1909) bastırılmasında görev alır, Yemen'e (1910) gider (Fotoğraf 2.3). Osmanlı-İtalya (1911-1912), Balkan (1912-1913), Birinci Dünya (1914-1918) savaşlarına katılır. Osmanlı döneminde Harbiye Nezareti İstihbarat Şube Müdürü olarak çalışır. Alman İstihbarat Teşkilatını incelemede ve Danimarka'da Üsera (Tutsaklar ve Esirler) Mübadele Kongresinde Türk delegesi olarak görev alır (Fotoğraf 2.3). Milli mücadele yıllarında çoğunlukla Doğu Cephesi'nde bulunur. 1932'de Gümrük Muhafaza komutanı olur. 20 Şubat 1939'da emekli olana kadar bu görevi sürdürür. 3 Nisan 1939'da meclise katılır (Yarar ve Delialioğlu, 1999). 6., 7. ve 8. dönemlerde Cumhuriyet Halk Partisi Mardin Milletvekili

olarak⁶ 1948'e kadar görev yapar. 27 Aralık 1948'de yaşama veda eder (Yarar ve Delialioğlu, 1999) (Fotoğraf 2.4). Gençlik yıllarından ileri yaşlarına kadar üniformalı fotoğrafları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devam eden bir askeri kariyeri resmeder (Fotoğraf 2.5). Seyfi Bey'in önemli görevleri üstlenmesine rağmen, isminin yeterince duyulmaması dikkat çekicidir.

Fotoğraf 2.2. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile TBMM Hükümeti arasında 16 Mart 1921'de imzalanan antlaşma sırasında: Soldan Sağa (?), Fırat Carım (1892-1972), Seyfi Düzgören (1880-1948), Dr. Rıza Nur (1879-1942), Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969), Ali Fuat Cebesoy (1882-1968), Saffet Arıkan (1888-1947), (?),(?), karşıda Sovyet yetkilileri (?), (?), Celalettin Korkmazov (1877-1937), Georgi Vasilyeviç Çiçerin (1873-1936), (?),(?) - Kremlin Sarayı'nda.

Mezide Hanım, II. Abdülhamit döneminin vali ve kumandanlarından Arnavutluk Bodgoriçe'li İsmail Hakkı Paşa'nın⁷ kızıdır. Edebiyat tarihinde şiirleri, nesirleri ve yayıncılığıyla önemli bir rolü olan, "Servet-i Fünun, Fecr-i Ati, Milli Edebiyat ve Cumhuriyet dönemi edebiyat hareketleri" içinde yer alan şair Celal Sahir Erozan'ın (1883 - 1835) da kız kardeşidir (Karaca, 1992). Paşa iki evlilik yapar. İlk evliliğini Fehime Nüzhet

⁶ 6 Nisan 2024 tarihinde <https://vekillerimiz.com/vekil/seyfi-duzgoren-2233/> adresinden erişildi.

⁷ İsmail Hakkı Paşa Arnavutluk Bodgoriçe'de doğar. Küçüklüğünde İstanbul'a gelir. Eniştesi Sadrazam Fuat Paşa'nın himayesinde yetişir (Karaca, 1992).

Hanım ile gerçekleştirir. Bu evlilikten Celal Sahir Erozan (1883) dünyaya gelir. İkinci evliliğini saraylı Canseza Hanım ile yapar. İkinci evliliğinden iki kız ve bir erkek çocuk sahibi olur. Büyük kızı Mezide Hanım'dır (Fotoğraf 2.6). Oğlu İzzettin'i ve küçük kızını erken yaşlarda kaybeder (Karaca, 1992). Anneleri ayrı, babaları ortak olan Celal Sahir Erozan ve Mezide Hanım'ın ileri yaşlarda görüştüğü Toğan Düzgören'in fotoğraflarından izlenebilmektedir (Fotoğraf 2.7). Celal Sahir Erozan da 1928'de III. Dönem Zonguldak Milletvekiliği yapar. Mustafa Kemal Atatürk'ün "zaferden sonra memleketin bütün fikir, ilim, sanat sahalarını temsil eden insanlardan mürekkep bir Millet Meclisi kurmak istemesi" ülkenin en tanınmış şairlerini, filozoflarını, ressamalarını, doktorlarını, kumandanlarını bünyesinde toplamasını sağlamıştır (Ağaoğlu, 1978; Aktaran Karaca 1992). Atatürk'ün ölümünden sonra da devam ettirilen bu amaç "aşk ve kadın şairi", "feminist şair" gibi isimlerle anılan Celal Sahir Erozan ve Miralay Seyfi Paşa (1939-1948) gibi farklı alanlarda yetkin olan aile üyelerinin farklı dönemlerde mecliste yerini almasına vesile olur (Fotoğraf 2.8).

Fotoğraf 2.3. Seyfi Düzgören Yemen'de (I). 1917 Kopenhag'ta kongrede, arkası dönük Seyfi Düzgören

Seyfi Paşa'nın Mezide Hanım ile evliliğinin ilk zamanlarına ait fotoğrafları (Fotoğraf 2.9) arasında stüdyoda gerçekleşen özel çekimler yer alır. Saray eğitimi aldığı söylenen eşi de Paşa'nın annesi Hoşfelek Hanım gibi otoriter bir kadın olarak tanımlanır. Bu evlilikten bir erkek, iki kız olmak üzere üç çocuk dünyaya gelir. Çiftin ilk çocukları Toğan (9 Ekim 1914) ile kız kardeşi Gülseren (14 Eylül 1916) Osmanlı'nın son döneminde doğar ve çocuklar dadı (Nevater ve Zernisar Dadılar) eşliğinde büyür. Mezide Hanım'ın çocuklarını yetiştirirken evdeki dadıların varlığı, aldığı saray eğitimi ve kültürünü devam ettirdiğinin izleri olarak okunabilir.

Fotoğraf 2.4. Mardin Milletvekili Seyfi Düzgören İsmet İnönü'nün kardeşi ile yemekte (I). Seyfi Düzgören Mardin Milletvekili olduğu yıllarda evinde balkonda, Demirtepe / Ankara (II).

Fotoğraf 2.5. Çocukluk yıllarından ileri yaşlarına kadar üniformalı fotoğrafları ile Şevket Seyfi Düzgören (Kolaj Ayşe Şeyda Özbudun Arşivi'ndeki fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

Toğan Düzgören, (9 Ekim 1914) hassas ve naif bir çocukluk dönemi geçirir. Geçirdiği sıtma nedeni ile 10 yaşına kadar evde kapalı bir hayat sürer. Şeyda Hanım, erkek çocuk olarak babasının özellikle şımartıldığını, kız kardeşleri Gülseren ve Güney'den üstün tutulduğunu halalarından dinler. Tecrit altında, anne sevgisine ekstra maruz kaldığı yıllarda zamanını resim yaparak geçirir, evde özel dersler alır. Aile bireyleri, Mezide Hanım'ın çocuklarına karşı titiz ve korumacı bir tavrı olduğunu anlatır ve bu tavrını, küçük yaşta iki kardeşini kaybetmesi ile ilişkilendirirler. Mezide hanım'ın yaşadığı kayıplar, tehdit altında çocuklarını dış dünyadan izole eden bir tutum takınmasına neden olur. Güney'in (14 Şubat 1924)

doğumu ile birlikte artık Cumhuriyet kurulmuştur ve değişen yaşam biçimleri gözlemlenir. Dadıların yerini evde aile ile birlikte yaşayan yardımcı, evlatlık Sevim alır.

Fotoğraf 2.6. Mezide Hanım'ın bebeklik yılları (I). Mezide Hanım ve kardeşi Celal Sahir Erozan (II). Mezide Hanım'ın öz kardeşi İzzettin (III). "Sevgili Mezide ve Seyfi'ye Celal Sahir Erozan" (IV). Erozan ve Mezide Hanım yakınlarıyla bahçede (V). Celal Sahir Erozan'ın kızları gazeteci Berin Nadi ve Ablası (VI).

Mesleği boyunca Seyfi Paşa dış dünyaya ketum, sert ve ciddi bir görünüş sergiler. Bu görünüşün ardında, ailesi tarafından kibar, eşine ve çocuklarına düşkün biri olarak tanımlanır. Eşlerin verdiği pozlarda kendilerine has kurdukları bağ okunabilmektedir (Fotoğraf 2.10). Bu fotoğraflarda Paşa duruşundaki ciddiyeti koruyor olsa da eşine duyduğu yakınlık hissedilebilmektedir. Davetlerde, kutlamalarda, savaş döneminin çetin koşullarında bile gidebildiği her yerde eşinin kendisini bırakmadığı görülür (Fotoğraf 2.11). Şeyda Hanım'ın anlatımlarına göre Seyfi Paşa görevleri nedeniyle ailesinden uzak kaldığı zamanlarda bile mektuplar aracılığıyla eşine, çocuklarıyla iletişim kurmayı ihmal etmez, ihtiyaçları ile yakından ilgilenir. Yazdığı mektuplarda oğlunun eğitimini, kızlarının özel

dönemlerini, çocuklarına dair her gelişmeyi takip ettiği ve sıkıntılara çözümler sunduğu izlenebilmektedir. Görevde olduğu zamanlarda, eşi ailenin koruyucusudur. Vazifeleri, ailenin ülkenin çeşitli kentlerinde yaşamasını sağlayacak ve dönemin farklı simaları arasında bulunmasında etkili olacaktır.

Fotoğraf 2.7. Ayaktakilerden soldan 2. Celal Sahir Erozan, üniformasıyla Seyfi Paşa ve önünde oturan Mezide Hanım yakın çevresiyle. **Fotoğraf 2.8.** Seyfi Paşa yanında Celal Sahir Erozan ile birlikte.

Fotoğraf 2.9. "Sevgili Muhsineciğime (Salih Paşanın kızı) yadigârımdır-326 Teşrin-i sâni 4"

Fotoğraf 2.10. Meziye Hanım ve Seyfi Paşa bir arada

Fotoğraf 2.11. 16 Nisan 1928 Karakaya'da Seyfi Paşa ve Meziye Hanım, Fahrettin Altay, Kazım Dirik ve aileleri (I).1926 yılında İzmit'te Seyfi Paşa, dönemin askeri ve siyasi isimlerin arasında bir törende. Meziye Hanım sağda (II)

Seyfi Paşa'nın Görev Aldığı Kentler ve Cumhuriyet ile Değişen Gündelik Yaşam Biçimleri

Şeyda Hanım'ın anlatımları, Seyfi Bey'in aktardığı fotoğraflar ve hakkındaki kaynaklar aracılığıyla uzun yahut kısa süreli görevler (tayin, savaş, anlaşmalar, toplantı, eğitim vb.) nedeniyle yurtdışında Yemen, Kopenhag/Danimarka, Moskova/Rusya gibi kentlerde (Fotoğraf 2.3) ve yurtiçinde çeşitli bölgelerde bulunduğu görülmektedir. Bu vesileyle İstanbul (Maslak, Şile, Yeşilköy, Tarihi Yarımada, Taksim), Ankara, İzmir, İzmit, Yalova, Kars (Sarıkamış), Erzurum, Trabzon, Muğla (Milas, Fethiye), Manisa, Aydın (Kuşadası) gibi yurdun farklı kentlerinde çekilmiş fotoğrafları arşivine katar. Bu görseller, ülkemizin kentlerine, yapılarına ait 1920'lerin

1930'ların durumunu gösteren, kent ve mimarlık tarihi açısından değerli bilgiler sunmaktadır.

Fotoğraf 3.1. Seyfi Paşa, Meziye Hanım ve köpekleri (I). Toğan ve kardeşi Gülseren (II). Sarıkamış'taki evlerinde Seyfi Paşa ve Meziye Hanım (II).

İstanbul'da kurulan aile önce Samsun'a ardından Sarıkamış'a sürüklenir. Sarıkamış'ta kalacakları evi Kazım Karabekir ayarlar. Şeyda Hanım'ın anlatımlarına göre Kazım Karabekir, aileyi Sarıkamış'a geldikleri ilk gün evinde ağırlar. O günün akşamında savaşın sıkıntılı atmosferine rağmen piyano çalarak ortamı yumuşatmayı ihmal etmez. Sarıkamış'ta Seyfi Paşa silah arkadaşı Kazım Karabekir ile birlikte zorlu bir mücadelede yer alır. Paşa, Sarıkamış'taki çalışma ortamını, ev içi dekorasyonunu, aile hayatını yansıtan görsellerin yanı sıra (Fotoğraf 3.1), Sarıkamış, Kars, Erzurum'a ait son derece değerli fotoğraflar bırakır (Fotoğraf 3.2). 1924'te aile İzmit'tedir. Buradaki mesaisi de arşivine İzmit kenti ve yapılarına ait önemli görseller katar. Topçu ölçme bölüğü olduğu düşünülen ve (toplarn menziline göre ölçülüp harita üzerinde koordinatlarının çıkarıldığı ve ona göre toplarn ayarlanıp atış yaptıklarını öğreten) eğitim sırasında çekilmiş görsellerde arkada askeriye ait yapılar izlenebilmektedir (Fotoğraf 3.3). Arşivinde İzmit'e ait kartpostallar ve arkasında kente dair tuttuğu kısa notlar yer alır. Bu görseller arasında, arkasında İslam mahallesi ve yanmış olan Ermeni mahallesi yazan notlar bulunmaktadır (Fotoğraf 3.4, 3.5). Kartpostalın arkasında notunu aldığı "yanmış olan Ermeni Mahallesi"nde 27 Ağustos 1915'te çıkan yangında yaklaşık 600 hanenin yandığı ifade edilmektedir (Balancar, 2015). Görselde de Ermeni Mahallesi'ne ait birçok

evin yanıp yok olduğu görülebilmektedir (Fotoğraf 3.5). Bu mahalle yangından sonra “Talat Bey” ve “Mazhar Bey” olarak ikiye bölünmüş, günümüzde bu bölge “Kozluk” olarak tanımlanmıştır (Balancar, 2015).

Fotoğraf 3.2. Sarıkamış Bebek Gölü Köprüsü ve Çevresi (I). Önde Seyfi Paşa ile askerler bir arada, arkada devam etmekte olan inşaatlar (II)

Fotoğraf 3.3. Seyfi Paşa İzmit’te atış mesafe ölçme cihazının başında askerle birlikte.

Fotoğraf 3.4. İzmit sahilinden bir silüet (I). “1927 Kanunisani (Ocak) İzmit İslam Mahallesi”⁸(II).

19. yüzyılın ikinci yarısında balonların gökyüzüne çıkmasıyla başlayan ve sonrasında yerini uçakların almasıyla yapılan hava fotoğrafçılığı özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarında askeri amaçlarda ve haritacılıkta kullanıldı.

⁸ Seyfi Bey’in kartpostalın arkasına Latin harfleri ile yazdığı kendi notu olduğu gibi aktarılmıştır.

nılır (Ozaner, 1986). Özel uçaklarla amacına göre 1/500 ve 1/130.000 ölçekleri arasında çekilen bu hava fotoğrafları, havadan yeryüzünü düşey alacak şekilde yahut belli bir açıyla eğik çekilir (Ozaner, 1986). Askeri amaçlarla güvenliği sağlamak, düşman askerlerinin yerini tespit etmek, uçakların bombardıman için gerekli noktalarını belirlemek gibi ihtiyaçlardan dolayı havadan kentlere dair farklı noktalardan fotoğraflar çekilir. Seyfi Paşa'nın arşivinde yer alan hava fotoğrafları bu amaçlar için çekilmiş olmalıdır. İstanbul'un 1930'lu yıllarını gösteren bu görseller üzerinden Tarihi Yarımada'nın dokusu izlenebilmektedir (Fotoğraf 3.6, 3.7, 3.8).

Fotoğraf 3.5. "1927 Kanunisani yanmış bulunan Ermeni Mahallesi ve diğer İslam Mahalleleri".

Kentlere dair önemli simgesel ve tarihi yapılar, kimi zaman Paşa'nın fotoğraflarında arka fonda yerini alır. 1859–1860 yıllarında Fransız Fenerler İdaresi tarafından yapılmış olan Şile'deki (İstanbul) Ters Çita Deniz Feneri (Şile Belediyesi), 1886-1894 yılları arasında dönemin valisi tarafından yaptırılan, Millî Mücadele döneminde Türk ordusunun subay ihtiyacını karşılayan, "Sınıf-ı Muhtelif Zabit Namzetleri Talimgâhına ev sahipliği yapan" Ankara Abidin Paşa Köşkü⁹, 1926 yılında İzmir Valisi Kazım Dirik tarafından yaptırılan Zafer Takı (Çinili Tak)¹⁰ bu yapılardan bazılarıdır (Fotoğraf 3.9).

⁹ Bkz. Atatürk Ansiklopedisi, Abidin Paşa Köşkü Maddesi.

¹⁰ 01.03.2024 tarihinde <https://www.erolsasmaz.com/?oku=1806> adresinden erişildi.

Fotoğraf 3.6. Ayasofya, Sultan Ahmet Camisi'ni ve yanan Adliye Sarayı'nı gösteren havadan çekilmiş kuş bakışı fotoğraf, 1930.

Fotoğraf 3.7. Ayasofya, önünde yanan Adliye Sarayı ve Sultan Ahmet Camisi'ni gösteren havadan çekilmiş perspektif fotoğraf, 1930.

Fotoğraf 3.8. Topkapı Sarayı ve Aya İrini Kilisesi'ni içine alan bölgenin hava çekimi.

Fotoğraf 3.9. 1926 yılında Şile Ters Çita Deniz Feneri önünde at üzerinde Seyfi Paşa ve arkasında askerler (I). Ankara Abidin Paşa Köşkü önünde Levazım Kursu (II). Çinili Tak önünde Seyfi Paşa ve Paşalar bir arada (III). Tak üzerindeki yazı (IV).

Fotoğraf 3.10. Solda Afet İnan (1908-1985), Şükrü Saraçoğlu (1887-1953), Abdülhalik Renda (1881-1957), Mustafa Kemal Atatürk ve Seyfi Paşa, Ankara İstasyonu, 1936. Seyfi Paşa'nın Mustafa Kemal Atatürk ile tokalaştığı karede Afet İnan'ın bakışları onların üzerindedir.

Fotoğraf 3.11. Solda Sabiha Gökçen (1913-2001), Türk Hava Kurumu Başkanı Seyfi Düzgören.

Fotoğraf 3.12. Seyfi Düzgören Demirtepe'deki evlerinde balkonda sigarasını içerken, arkasında yeni Ankara silueti izlenebilmektedir. (I). Balkonun aynı köşesinde bu kez Mezide Hanım vardır. (II) Mezide Hanım kahvesini yudumlarken, arkasında el işlemleri yastıklar, yerdeki dokuma halı, üzeri dantel ile örtülmüş vitrin dikkat çekmektedir (III). Mezide Hanım'ın sağ tarafında aynalı bir vitrin, üzerinde Toğan Düzgören ve Habibe Hanım'ın nişan resmi, arkasındaki duvarda kızı Gülseren Hanım'ın da olduğu portre fotoğraflar görülmektedir (IV) (Kolaj Ayşe Şeyda Özbudun Arşivindeki fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

Fotoğraf 3.13. Mezide Hanım günlük kıyafeti ile bahçede. (I). Çarliston giyim tarzı ile cloche şapka takan kızı Güneş ile birlikte özel bir davette (II). Elinde fötr şapkasıyla Gülseren ve Güneş ile alışverişte (III). Geleneksel kıyafetleriyle (IV). Afyon gezisi sırasında kızı Güneş ile birlikte (V). Büyükdere'deki evde sabahlığıyla (VI, VII). (Kolaj, Ayşe Şeyda Özbudun arşivindeki fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Fotoğraf 3.14. Toğan Düzgören'in kadrajında annesinin gündelik halleri.¹¹

Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara'nın nüfusunu çoğaltmak ve başkent yapabilmek için davet ettiği İstanbul'un önemli simaları arasında Seyfi Paşa da vardır. Ailesi ile birlikte Ankara'ya yerleşir. Demirtepe'de yeni inşa edilen evde ikamet ederler. Afet İnan da bu binada Paşa'nın dairesinin alt katında yaşamaktadır. İnan ile milletvekilliği öncesinde de bir araya geldikleri 1936 yılında Ankara İstasyonunda çekilmiş bir fotoğraftan görülebilmektedir. (Fotoğraf 3.10). Yaşamının son dönemlerinde (1947-1948) Türk Hava Kurumunda Genel Başkanlık yapar. Türkiye'nin ilk kadın savaş pilotu ve Türkkuşu Uçuş Okulunun başöğretmeni Sabiha Gökçen gibi önemli isimlerle burada bir aradadır (Fotoğraf 3.11).

Mardin milletvekili olduğu yıllarda (1939-1948) Cumhuriyet döneminin siyasi, kültür ve sanat ortamından önemli isimlerle yakın ilişkiler içindedir. Cumhuriyet'in ilanından sonra devrim niteliğinde yaşanan değişimler, Cumhuriyet'in olmasını istediği modern bireyin ve yaşamın oluşmasına (Uludağ, 1998) yöneliktir. Kendi ve ailesinin yaşantısında yeni

¹¹ Çiçek desenli perdeyi araladığı pencere ve önündeki divan annesinin kendine has yeri gibidir. Divan üzerinde otururken, yemek yerken, kahvesini yudumlarken, sohbet ederken, sigarasını içerken yanından ayırmadığı kutusu dikkat çeker (I, II, III, IV, V, VI). Kalın perdelerin kapalı olması bir akşam yemeği sonrasına işaret etmektedir. Otoriter kimliğini temsil eden duruşu ile ön plandadır. (VII). Balkonda (VIII). Salonda otururken (IX). Yatakta ve başucunda kaybettiği eşinin fotoğrafı ile (X) (Kolaj Ayşe Şeyda Özbudun Arşivi'ndeki fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

Türkiye Cumhuriyeti'nin amaçladığı modern birey, modern yaşamın izleri fotoğraflar aracılığıyla okunabilmektedir. Çoğunluğunu Toğan Düzgören'in çektiği bu fotoğraflarda aile bireylerine ve yakın çevresine yer vererek değişen gündelik deneyimleri aktarır. Mezide Hanım üzerinden takip edilebilen fotoğraflar arasında, 1910'lardan 1970'ler Türkiye'sine üst düzey bir asker ailesinin evi, dekorasyonu (Fotoğraf 3.12.), kadının günlük yaşamı, giyimi ve beden dili (Fotoğraf 3.12, 3.13, 3.14.) hakkında pek çok bilgi taşır.

Aile Anlatısında, Günlüklerinde, Resimleri ve Fotoğraflarıyla Mimar Toğan Düzgören

Toğan Düzgören çocukluk yıllarından itibaren etkinliklerde, evde, hatta tatillerde bile babası Seyfi Paşa'yı çoğunlukla askeri üniforma içinde görür (Fotoğraf 4.1). Babasının konumu, dönemin askeri, siyasi ve sanat dünyasından tanınmış isimlerin Düzgören ailesi ile yakın ilişkiler içinde olmasında etkilidir. Paşa'ya ithaflı verilen fotoğraflar arasında Kazım Karabekir (1882-1948), Mehmet Emin Koral (1881-1959), Behiç Erkin (1876-1961), Fahrettin Altay (1880-1974), Cemal Paşa (1872-1922), Recep Peker (1889-1950), Mehmet Nuri Conker (1882-1937), Saffet Arıkan (1888-1947), Kazım Dirik (1881-1941) gibi Milli Mücadele döneminin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kilit isimleri yer alır (Fotoğraf 4.2). Görseller arasında paşa olduğu bilinen ama isimleri tespit edilemeyenler de vardır. Seyfi Paşa bu isimlerle ailecek bir araya gelir ve çocukları büyüdüğünde de görüşmeye devam ederler (Fotoğraf 4.3). Bu ilişkilerin sağladığı ortamlar hayatına yön verici koşullar yaratır.

Aile dostları Mehmet Emin Koral'ın eşi Hakiye Hanım'ın, Mezide Hanım'ı ziyaretleri esnasında onun yastığa yaptığı bir yağlıboya resmini görmesi ve Galatasaray Lisesi'ne gitmesine vesile olması bu ortamlardan yalnızca biridir. Çocukluk yıllarından itibaren içinde olduğu bu çevre, ona sanat ve siyaset dünyasından önemli kişiliklerle birarada olacağı yaşamın kapısını açar.¹² Babasının görevleri nedeniyle çoğunlukla uzakta olması ve sonraki yıllarda kendisinin Galatasaray Lisesi'nde yatılı olarak okula başlaması baba ve oğlun birlikte az zaman geçirmesine sebep olur. Buna

¹² Babasının Toğan Düzgören'e çocukluk yıllarında sunduğu ortamlar, ileri yaşlarında çeşitlenerek genişleyecektir. Hakiye Hanım'ın kız kardeşleri (grafik sanatçısı, ressam) Aliye Berger, (ressam) Fahrünnisa Zeyd, kızı (seramik sanatçısı) Füreya Koral, oğlu Şakir Koral, Şakir Koral'ın kızı Sara Koral ile kurduğu yakın ilişkiler günlüklerinde geçen örneklerdendir.

rağmen aralarındaki ilişki oldukça samimi ve yakındır. Babasının vefatı onu günlerce yatağa bağlayacak kadar etkiler.

Fotoğraf 4.1. Sağ tarafta üniformasıyla babası, yanında annesi, arkalarında kolları açık ayakta duran Toğan Düzgören, annesinin önünde yerde oturan kız kardeşi Güney, sol tarafta sandalyede oturan kız kardeşi Gülseren ve yakınları, 1935.

Fotoğraf 4.2. Sol Üstten: Mehmet Emin Koral “Kardeşim Seyfi İthafı” (I). Kazım Karabekir Paşa “İzmir İktisat Kongresi” (II). Fahrettin Altay “Kardeşim Seyfi Pş. Hz. 18-11-929” (III). Behiç Erkin “Pek Sevgili Kardeşim Seyfi Paşa Hazretlerine 22.2.29, Behiç, Peste1 (IV). Sağ Alttan: Saffet Arıkan “Seyfi Ağabeğime” (V). Recep Peker (VI). Nuri Conker (VII). Cemal Paşa (VIII). (Kolaj Ayşe Şeyda Özbudun Arşivindeki fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Fotoğraf 4.3: Kazım Karabekir'in ikiz kızları Emel, Hayat ve küçük kızı Timsal, Toğan Düzgören'in kadrajında.

Çocukluğunda sıtma nedeni ile yıllarca eve kapalı kalmasının ardından, sağlıklı, spora düşkün bir yetişkine dönüşür. Yüzme, kayak, kürek, tırmanma ve dalış sporlarına meraklıdır (Fotoğraf 4.4). Aile bireyleri arasında yüzme, kürek ve dalış maceraları efsaneleştiği gibi günlüklerinde de yaptığı sporları sıklıkla not eder. Babasının himayesinde büyüyen kuzeni (amcası Mehmet Bey'in oğlu) Tahir Düzgören'in Toğan Bey'in spora yönlendirilmesinde payı olduğu aile ile yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır (Fotoğraf 4.5).

Fotoğraf 4.4. Toğan Düzgören, Afif Akdağ, DüNDAR Arif ile birlikte Garmisch Partenkirchen'te dağda kayak yaparken, 1939 (I). Adnan Kunt, Toğan Düzgören, Orhan Sağay 1941 Yazı Suadiye plajı önünde yüzmeye hazırlanırken (II).

Üsküdar'da dünyaya gelen¹³ Tahir Düzgören'in liseyi okumak üzere İzmit'e geldiği ve ilk kez bisiklet dalı ile spora burada başladığı aktarılmaktadır. Bahçecik ASİS isimli Ermeni kulübünde ve İzmit'teki Rum takımında "Çolak Andonları, Panayotları" izleyerek futbolu öğrendiği ifade edilir (Ulugün, 2021). Futbol, bisiklet, atletizm, voleybol, yelken ve yüzme dallarında dereceleri olan ve bu alanda milli sporcuları yetiştiren Tahir Düzgören, İzmit'e adını yazdırmış önemli simalardandır (Güler, 1969; Ulugün, 2021). Toğan Bey'in de spora yönelmesinde rol model olur. Arkadaşları arasında hassas karakteri ile 'haminne' olarak anıldığı söylenen paşa oğlu, aktif sporcu yapısı ve maceraları ile 'kuş' ve 'tarzan' lakaplarını alır (Özbudun ve Şerifoğlu, 2014). Aile anlatısına göre hırslı ve iddialı bir karakter olmayan Toğan Bey, spor söz konusu olduğunda değişir (06/03/2019 tarihli görüşme). Spor dallarında oldukça iddialı ve vücut gücüne düşkündür.

Fotoğraf 4.5. Tahir Düzgören (I). Tahir Düzgören ve eşi (II).

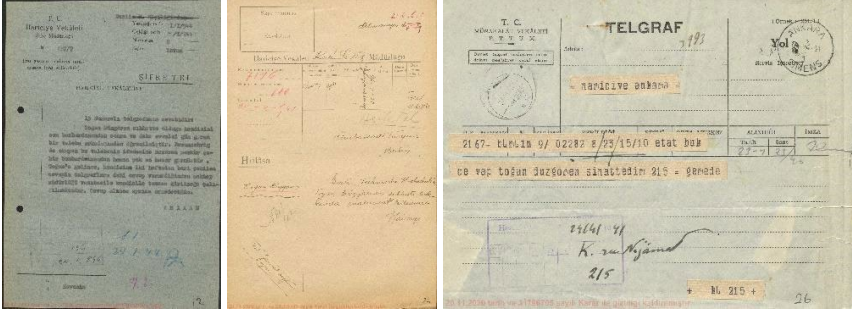
Galatasaray Lisesinden (1927-1937) arkadaşlarının¹⁴ bir kısmı ile babasının sağladığı imkânlarla lisans eğitimi almak için gittiği Almanya'da bir aradadır. Galatasaray'da aldığı Almanca ve Fransızca eğitimi, Avrupa'da kolay iletişim kurmasını sağlar. Giyim, konuşma, düşünce vb. birçok yönüyle ailede aldığı görgünün yanı sıra, okuduğu okulun sunduğu batılı

¹³ Ulugün (2021)'e göre 1896'da, Türkiye Atletizm Federasyonu'ndaki kayıtlara göre ise 1902 yılında dünyaya gelmiştir. Dolayısı ile Toğan Düzgören'den 12 ile 18 yaşları arasında büyük olmalıdır.

¹⁴ Bu isimlerle ömür boyu görüşmeye devam edeceği arkadaşlıklar kurar: Selçuk Milar, Nejat Temizer, Cihat Burak, Orhan Sagay, Kamil Mama, Feyyaz İnceer, Nezih Rona, Dünder Arf, Müfit Erenli, Mualla Yar, Muzaffer Sağışman, Mahmut Resne, Vedat Erim, Ragıp Özgencer, Fethi Berker, Orhan Tolon, Zühtü Mürtoğlu, Avni Arbaş, Nejad Devrim bu isimler arasındadır.

anlayışın etkisindedir. Almanya’da makine mühendisliği ile başladığı lisans eğitimini (1939) yarıda bırakarak mimarlık eğitimine geçer. Bu yıllarda İkinci Dünya Savaşı başlar. Savaşın getirdiği zorluklara rağmen gezer, gezdiği yerleri resmeder, fotoğraf çeker, arkadaşları ile vakit geçirir. Şeyda Hanım’ın anlatımlarına göre İkinci Dünya Savaşının Almanya’daki kötü etkileri hızla yayılırken, kaldığı sığınağa bomba atılır. Şans eseri bisikleti ile yanlış saptığı yol onu ölümden kurtarır. Günlerce sığınakta kalmak zorunda olduğu anlarda bile resim yapmaya devam eder. Bu kaos ortamında bile parklarda, özel olarak seçtiği bölgelerde çektiği fotoğraflar dikkatlerden kaçmaz. SS subayları (Schutzstaffel) tarafından casus şüphesi ile gözaltına alınır. Bombalar atılır, insanlar sığınaklarda gizlenirken tehlike altında fotoğraf çekmeye, resim yapmaya devam edebilmesi dikkat çekicidir. Uzun süre ondan haber alınamaz. Devlet arşivlerinde Berlin Büyük Elçiliği ile Hariciye Vekâleti (Dış İşleri Bakanlığı) ve Münakalat Vekâleti (Ulaştırma Bakanlığı) arasında geçen yazışmalar (General Seyfi Paşanın oğlu notuyla) bu bilgileri destekler niteliktedir (Belge 4.1). Oğluna uzun süre ulaşılamaması babasını endişeye düşürür ve sağlığı hakkında haber almak için bu yazışmalar gerçekleşir. Belgelerde Seyfi Paşa’nın yakın arkadaşı Saffet Arıkan’ın (1888-1947) Berlin Büyük Elçisi (1942-1944) olduğu görülmektedir. Yazışmalarda “Bu yazının mahrem tutulmasına itina edilecektir” bilgisi yer alır. 2020 yılına kadar belgelerin gizliliği devam eder. Bu gizlilik ancak ileride yapılabilecek başka araştırmalarla açıklanabilir. Ailenin verdiği bilgiye göre geçirdiği rahatsızlıklar ve babasının ısrarı üzerine ülkeye geri döner. 1939’da başlayan Avrupa macerası 1947’ye kadar sekiz yıl sürmüştür. İstanbul Teknik Üniversitesinde mimarlık eğitimini 1950’de tamamlar.

Kardeşi Güney Hanım’ın sınıf arkadaşı Habibe Bursa ile tanışır. Ortak ilgi alanları olan spor yakın ilişki kurmalarını sağlar. Seyfi Paşa’nın vefatından 3 ay önce çift sözlenir. Paşa’nın ölümüyle sarsılan oğlu, bir müddet hayatla bağlarını koparır. Habibe Hanım ile birlikteliği yaşama kaldığı yerden devam etmesini sağlar. İstanbul Teknik Üniversitesi’nde eğitim aldığı son yılda 36 yaşındadır ve evlidir. Milli Savunma Bakanlığı İnşaat Emlak Dairesi’nde mimar olarak mesleğe ilk adım attığı yıllarda (Fotoğraf 4.6) çift, Demirtepe’deki (Ankara) apartmanda ikamet eder. Bir müddet sonra bu ev sobalı olduğu için eşinin isteğiyle Mithatpaşa Caddesindeki Birlik Apartmanına taşınırlar.

Belge 4.1. “Almanya’da eğitim gören Toğan Düzgören’in sağlık durumu hakkında istenilen malumat” (I). “Toğan Düzgören hakkında istenilen akıbet tahkikatı” (II, III) (Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi).¹⁵

Fotoğraf 4.6. Toğan Düzgören Milli Savunma Bakanlığı’nda (I). Mesai arkadaşıyla birlikte çalışırken (II).

Ankara’daki yılları başkentin sosyal ve kültürel anlamda hareketli olduğu zamanlardır. Sanat, edebiyat, mimarlık, politika üzerine yapılan tartışmalar, oynanan oyunlar ile dostlarıyla bir aradadır (Fotoğraf 4.7). Eşinin annesi, babası, akrabaları, evleri ve gündelik yaşamları da Düzgören’in kadrajında sıklıkla yerini alır. Fotoğraflar arasında gündelik yaşamı aktaran, art arda çektiği, mekânın 360 derece algılanmasını sağlayan oldukça yaratıcı ve sanatsal kolajlar oluşturan kareler de yer alır (Fotoğraf 4.8). Dostları arasında meraklı, mizah anlayışı yüksek, ortamların aranan kişisi olarak tarif edilir. Sosyal ve meraklı kişiliğine rağmen tartışma ortamlarına girmez, politika ve siyasete dair her şeyi dinler ama yorum yapmaktan uzak durur.

¹⁵ Bu belgelere Devlet Arşivlerinin online tarama sistemiyle erişilmiştir.

Fotoğraf 4.7. Nazım Berk, Celal Bey, eşi Nezihe Hanım ve Habibe Hanım yemekte, 1954 (I). Nezihe Hanım (II). Nazım Berk, Afif Akdağ, Dünder Arf ile (III). Türkan Hanım, Habibe Hanım ve Enver Bey (IV). Türkan Hanım ve eşi Enver Bey, Toğan Bey'in kadrajında (V). Toğan ve Habibe Düzgören, Enver Bey'in evlerinde (VI) (Kolaj Ayşe Şeyda Özbudun Arşivi'ndeki fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

Fotoğraf 4.8. Aynı odada yer alan kayınvalidesi (I), kayınpederi (II) ve kızı Şeyda'nın (III) bir arada gösterimi. (Kolaj Ayşe Şeyda Özbudun Arşivi'ndeki fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Çiftin ilk çocukları Ayşe Şeyda 25.08.1951 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelir. Bu yıllarda Düzgören'in kadraji kızı "Hoppala" Şeyda'nın üzerindedir (Fotoğraf 4.9). Habibe Hanım'ın babası İbrahim Fevzi Bey'in Topkapı'daki çiftliklerinde, ailesine ait Yeniköy'deki evlerinde, Florya'da denize girmek için gittikleri sahilde, Ankara Esat Pazarı'nda ailesinin her anını belgeleyecek kadar fotoğraflarını çeker (Fotoğraf 4.10). Özenle kurduğu tripotu, pozometre ile yaptığı hassas ayarlar, beğenmediğinde yeniden aynı kadraji yakalamaya çalışması kızının zihninde yer eder. Babasının bu fotoğraf tutkusu Şeyda Hanım'ı bıktırmış olmalı ki 30'lu yaşlarına kadar bir müddet fotoğraf çekirtmekten uzak durduğunu anlatır. Milli Eğitim Bakanlığındaki mesaisi devam ederken (1952 – 1959), 14 Nisan

1955'te ikinci çocukları Haluk'un dünyaya gelmesiyle aile artık dört kişidir. Kızına göre babasının enerjik, maceracı, tutku dolu karakteri, zamanla annesinin disiplinli, pratik, baskın ve düzenli kişiliği ile ters düşer.

Fotoğraf 4.9. Toğan Düzgören'in kadrından ilk eşi Habibe Hanım ve kızı "hoppala" Şeyda'nın farklı yaşlarına ait çeşitli ışık, renk ve pozlarda fotoğrafları (Kolaj Ayşe Şeyda Özbudun Arşivindeki fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

Babası durağanlığı sevmeyen, evde olduğu vakitlerde de devamlı bir şeyler üretmekle meşgul olan bir figürdür. Bir iş ile meşgul olduğu vakitlerde dış dünya ile ilişkisini kesecek seviyeye gelir.¹⁶ Şeyda Hanım, babasının resme ve saat tamirine beslediği tutkunun, onun çoğu kez ortadan kaybolmasına, kendini dış dünyaya kapatmasına sebebiyet verdiğinden bahseder. Annesi Habibe Hanımın babasının bu sanatçı ruhuna yetişemediğini ifade eder. Annesinin kuralcılığı, planlı-programlı, birlikte hareket etme isteğine babasının karşılık veremediğini anlatır. Oysa kızına göre babasının kendini sanatına kaptırdığı anlar olağan bir durumdur. Benzer bir durumu kendisinin ilk eşi Fikret Kızılok ile yaşadığını, eşinin de zaman zaman andan koptuğu hatta ortadan kaybolduğunu, böyle zamanlarda onu rahatsız etmediğini, kendi yaşamına devam ettiğini söyler.

Şeyda Hanım'ın anlatımına göre babası ve annesi arasında devam eden anlaşmazlık bir müddet sonra boşanma ile sonuçlanır (19/09/2019 tarihli görüşme). Anne ve babası ayrıldıklarında 13 yaşındadır. O sıralar Ankara Kolejinde yatılı okuyan Şeyda Hanım, okulu bırakmamak için bir yıl babasıyla Ankara'da kalır ve sonra annesinin yanına İstanbul'a gider. Çocuklar anneleri ile İstanbul'da kalırken, İmar ve İskân Bakanlığındaki görevi nedeniyle Toğan Bey Ankara'da yaşamaya devam eder. Bir süre sonra ikinci eşi Ülker Hanım ile evlenir. Günlüklerinde resme olan tutkusundan, sosyalliğinden dolayı ikinci eşinin şikâyet ettiğini, onu zaman zaman azarladığını, çoğu kez küs kaldıklarını anlatır. Her iki eşinin de onun ruh dünyasını, sanata düşkünlüğünü kızı Şeyda Hanım gibi anlama çabası içine girmediği düşünülebilir. Şiirlerinde şair de olsa, ressam da olsa kadınların onu anlayamadığını dile¹⁷ getirir.

Boşanma sonrası bir müddet çocukları ile uzaktan ilgilenir. Çocuklarını görmek için İstanbul'a gittiği zamanlar Kızıltoprak'taki evlerinde kalır. Nazım Plan Bürosunda başlayan mesaisi (1970) ile İstanbul'a taşınır ve çocukları ile görüşmeleri böylelikle sıklaşır. Günlüklerinde çocuklarına zaman ayırmaya çalıştığı, onlarla ilgilenme çabası, çocukları için kaygılandığı anlar okunabilmektedir¹⁸. Çocuklarına, eşine, kız kardeşleri Gül-

¹⁶ Resim yaptığı bir gün yanındaki küçük oğlu Haluk'un sigara izmaritini ağzına atıp boğulma tehlikesini göremeyecek kadar kendini dünyaya kapatmıştır (06/03/2019 tarihli görüşme).

¹⁷ "Ne olursan ol. İster şair, ister ressam. Yaranamazsın ki geçerse cicim ayları. Sen ne zalimsin. Sen ne gaddarsın. Sen ne anlayışsızsın. Ne acayip şu kadınlar..." Heybeliada /1996

¹⁸ Oğlu Haluk'a gönderdiği paralar, kızı Şeyda ile buluşmaları, torunlarına suluboya öğrettiği anlar okunabilmektedir. 1986'da kızının ikinci evliliği yaptığı, kızını ve eşini düşündüğünden uyuyamadığını belirten endişeleri izlenebilir. Eşi Nihat Özbudun ve ailesine dair her detay ile ilgilidir. Damadı

seren ve Güney'e, yeğenlerine, arkadaşları Cihat Burak'tan Füreyya Koral'a, akrabaları Berrin Nadi (Celal Sahir Erozan'ın kızı), eşi Nadir Nadi, Nüzhet Erozan'a kadar sevdiklerinin önemli günlerine (doğum günü, evlilik yıl dönümleri vb.) yer verir, onlarla ilgili detayları takip eder.

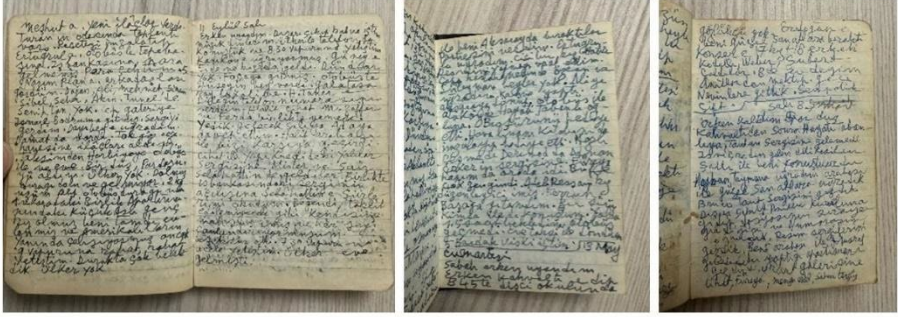
Fotoğraf 4.10. Habibe Hanım, ailesi Yeniköy'de (I). Habibe Hanım'ın annesi, teyzesi, yeğenleri bir arada mısır yerken (II). Esat Pazarı'nda (III). Habibe Hanım ve kızı Ayşe Şeyda Florya'da (IV). Mezide Hanım, Güney Hanım, Gülseren Hanım ve Kızı Fide (V). İbrahim Fevzi Bey'in çiftliğinden ördekler (VI). (Kolaj Ayşe Şeyda Özbudun Arşivindeki fotoğraflarla yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Emekliliğinden sonra da Nazım Plan Bürosuna gitmeye devam eder, mesai arkadaşları¹⁹ ile görüşür. Günlüklerinde Mimarlar Odası toplantılarını, Anıtlar Kurulu ziyaretlerini, mimarlık camiasından yakın arkadaşları Ayhan Tayman, Hayati Tabanlıoğlu ve Turgur Cansever ile buluşmalarını anlatır (Belge 4.2). İstanbul Teknik Üniversitesi ve Güzel Sanatlar Akademisinde düzenlenen mimarlık ve sanat etkinliklerini takip eder. Güzel Sanatlarda Bruno Taut için düzenlenen serginin (22 Şubat- 1 Mart 1983) kokteylinde, Bülent Özer yönetiminde düzenlenen konuşmalarda Emin Necip Uzman, Asım Mutlu, Kemal Ahmet Aru, Mehmet Ali Handan, Maruf Önal, Rebi Garbon, Kemali Söylemezoğlu ve Affan Kırım ile

Nihat'ın taksi ile gelip kendisini alması, annesinin görüntüsü ve karakterine dair yorumları, evlerinin şato gibi olmasına kadar damadını ve yaşantısını gözlemlemiştir. Oğlu Haluk'un işlerini yakından takip ettiğini, 1996 yılında çıkan yazılarını okuduğunu yazar. Zor günler geçirdiği zamanlarda oğlu Haluk'a gösterdiği maddi/manevi desteği cümlelerine yansıtır.

¹⁹ Günlüklerinde Nazım Plan'dan Kutlu ile Almanya üzerine yaptığı sohbetlerini, yine Nazım Plan Bürosu'ndan Doğan, Mehmet Ali, Sinan, Seher, Akın, Suphi, Sencer, Ünal, Erol, Şükran isimli arkadaşları ile görüşmelerini anlatır.

bir aradadır. 90'larda Abdurrahman Hancı'nın bürosu sık uğradığı yerlerden biridir. Emeklilik yıllarında bilirkişilik yapar. Meslektaşlarıyla iyi ilişkiler kurar, özverili ve hırslı olmayan tavrı arkadaşlarının yanında rahat etmesini sağlar.

Belge 4.2. Toğan Düzgören'in günlüklerinden sayfalar.²⁰

Ziyaret ettiği sergilerde, katıldığı etkinliklerde dönemin ünlü edebiyatçıları, ressamı, fotoğrafçıları, heykeltıraşları ve sanat tarihçileri ile aynı ortamı paylaşır. Şeyda Hanım'a göre genellikle sanatçıların birbirlerini kıskandığı bu ortamlarda, sanatçıların pek kayda değer olmayan eserlerinin bile güzel bir yanını görmeye çalışır. Kötü bir resme "mavileri ne güzel kullanmış" diyerek olumlu bakar. Eski damadı Fikret Kızılok'un da kurucuları arasında olduğu Çekirdek Sanat evinde vakit geçirir, torunu Yağmur ile sık sık suluboya yapar. Heybeliada Burakreis Sokak'taki evleri ile Nişantaşı Hacı Emin Sokak'taki evleri arasında gündelik rutinlerini yaşar. Çam Limanı, Şafak Tesisleri, Alman Koyu, eşi Ülker Hanım ve yakın arkadaşları ile birlikte sıklıkla vakit geçirdiği yerlerdir. Doktorundan, dışçisine, sanatçı arkadaşlarından, akrabalarına, eve gelen misafirlere kadar hemen hemen herkesin resimlerini yapar, hediye eder (Resim 4.1). Resimleri çok beğenilirse aynısını yapar verir, aslını vermez. Geçmişe çok önem

²⁰ "... Nazım plana arkadaşları gördüm. Doğan, Ali, Mehmet, Sinan, Sibel, Seher, Akin..." / 10 Eylül 1984 (I). "...Ali'ye uğradım. Kahve yaptı. aksaraya dönüp otobüs ile ataköyde Hayati Tabanlıoğluna. Broşürünü hediye etti. Havalimanı Katalogunu da imzalayıp hediye etti... Adnan çokerin sergisine. Fürey Hanım da orada idi..." / 12 Mayıs 1984 (II). "...Kahvaltıda Sonra Hayati Tabanlıya, Tautun sergisine gelemedi... Ayhan Taymana uğradım arabası ile güzel sanatçılara uğradık Bruno Taut sergisini gezdik... Resim sergilerini gezdik... yaptığı apartmanı gezdirdi. urat galerisine Cihat, Fürey, mengü ertel..." / 8 Şubat 1983 (III). Cümleler yazıldığı biçimiyle, imla hataları düzeltilmeden aktarılmıştır.

verir. Günlerini resim yapma hazzıyla geçirirken, resim bir hobinin ötesinde zamanı ve mekânı yaşama, aktarma ve belgeleme biçimi de olur. Aynı yerin resmini farklı açı ve zamanlarda yapar, değişimi aktarır. Çalışkanlığı ve enerjisi ile fotoğraf çeker gibi resim yapar. İleri yaşlarında daha figüratif ve soyut çizimler üzerinde denemeler üretir.

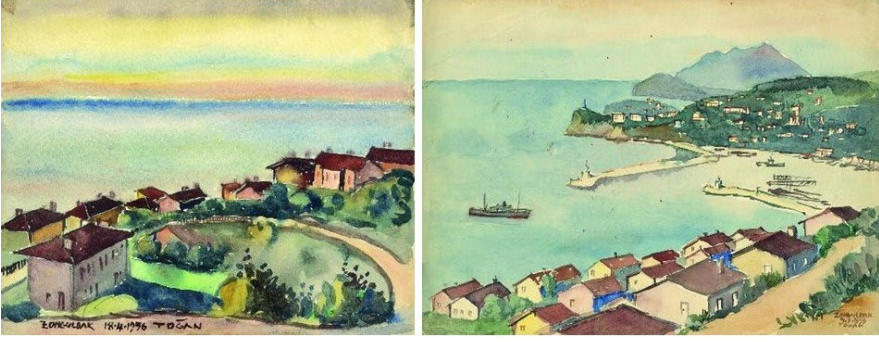

Resim 4.1. Yakınlarına çizdiği portrelerden bazıları.

Resim 4.2. Isparta geleneksel konutları ve sokak dokusu, 1953 (I). Aksaray geleneksel konutları, Haziran 1955 (II).

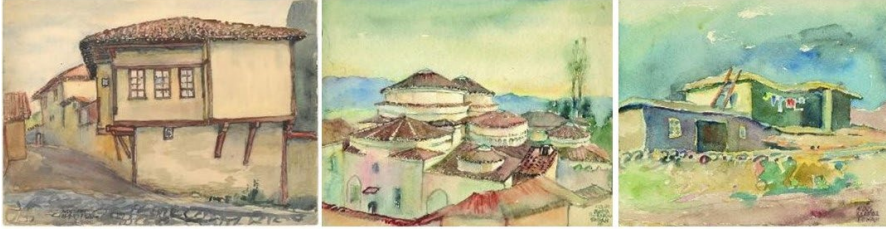
Saatlere olan merakı onu bozulmuş saatlerin tamiri ile ilgilenmeye yönlendirir. Tamir ettiği saatlerin eksik parçalarını bizzat kendisi üretir. Günlüklerinde tarihi saatçi Ahmet Güngenci (1984) ve Doğu İş Hanı'ndaki Saatçi Sadık (1990), sıklıkla uğradığı yerler olduğu görülmektedir. Bu hobisi yakınlarının saatlerini tamir ettikçe duyulmaya başlar ve İsviçre'deki saat firmalarından iş teklifi alır. Firma çocuklarına okul imkânı dahi sunar. Anılarında bu tekliflere gülerek cevap verdiği yazmaktadır. Yaşamı boyunca sanatını paraya çevirmekten uzak duran tavrıyla bu işi de sadece kendisi için yapar. Kendine ait özel bir alan olarak gördüğü sanatını resim ve fotoğrafta da yapmadığı gibi saate olan yetisini de para getirisi olan bir işe dönüştürmez. Günlüklerinde yer verdiği duygularıyla, tamir ettiği her şeyde sanki kendi yaşamını da tamir eder gibi olduğunu yansıtır.

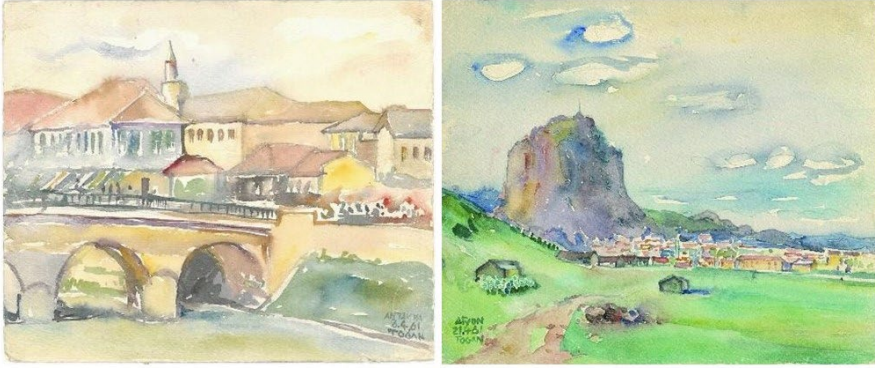
Resim 4.3. Zonguldak evleri 18.04.1956 (I). Zonguldak Limanı içine alan kent silueti 04.09.1956 (II).

Dayısı Celal Sahir Erozan'ın şiir sevgisi onda da görülür. Gençlik dönemlerinde ilgilendiği şiirle emeklilik yıllarında tekrar meşgul olmaya başlar. Yolda yürürken, resim yaparken düşündüğü şiirlerini defterlerine aktarır. Ata Karatay (1976 günlüğü), Selahattin Birkan, Necati Cumali gibi şair arkadaşları yazdığı şiirleri destekler. Günlüklerinde Süha Yıldız (tiyatro sanatçısı), Kamuran Evren ve Selahattin Bey'in şiirlerinin bir kısmını okuduğunu, beğendiklerini ve bastırması yönündeki önerilerini yazar. Bu yorumlara tepkisi "daha neler? (28.04.89)" olur ve bu yönünü de sergilemeyi istemez. Dizelerinde "duyguları", "hisleri", "sitemleri" ve "değişken ruh halleri" ön plandadır. Son dönemlerinde yazmaya başladığı şiirler, hataları, yarım kalmışlıkları, yanılımları, hastalıkları ile geçen yaşamını aktarımı ve teselli yeri gibidir. Yaşlılığın getirdiği değişimin hüznü ve ölümün artık kendisine daha yakın olduğunu aktarır. Defterlerinde Yaşar Nuri Öztürk isminin ve düşüncelerinin yer alması, "Kuran'ı anlamaya doğru yazılır" şeklindeki notları, İslam'ı sorgulamaya başladığı, dinle ilgilendiği süreci aktarır. Aile anlatılarında din konusu ile ilgilendiğine ve merak ettiğine yer verilir. Dindar bir insan olmasa da yaratıcının varlığına inanır. 1980'li yıllarındaki günlüklerinde eşi Ülker'in oruç tuttuğu, Süheyl Ünver ile iftara gittiği, Regaip Kandili nedeniyle içki içmediğine dair notları vardır. Siyaseti sorgulamaz ama dini sorgular. Dindarların yaşamına olan merakı bir dönem Necip Fazıl Kısakürek'in peşine takılmasına neden olur. Kumar oynadığını belirttiği bir insanın, kendi ifadesiyle "feci kumarbaz bir insanın" nasıl bu kadar dindar olduğunu merak eder. Kısakürek'in evine gider, toplantılarına katılır. Fakat ondan gördüğü tavır, sorularına cevap olmaz.

Şeyda Hanım, çocuk yaşlarda uzakta kaldığı babası ile yaşlılığında bir müddet aynı evi paylaşır. Kızının gözünde dönemin diğer babalarına benzemeyen, yetenekli, öğretici, şakacı, ses tonunu dahi yükseltmeyen, karşı-sındaki kişileri kırmayan, verici bir tarafı olmasa da görev verildiğinde yahut rica edildiğinde zamanında yapan bir insandır. Baş edemediği olaylarda depresyona giren babasının herkesten uzaklaşarak yalnızlaştığını, uzunca bir süre sorunlarını çözmeden depresyonda kaldığını, sonra kendiliğinden çıktığını anlatır.

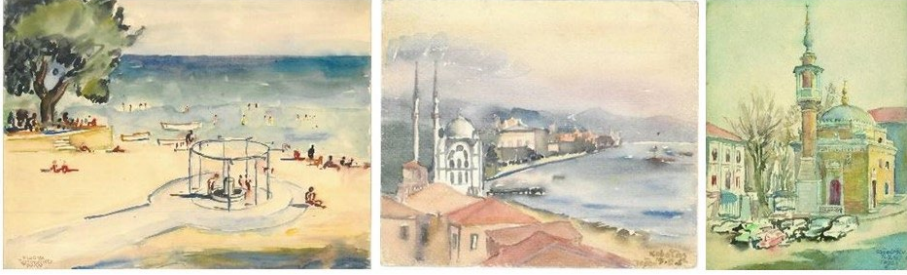
Resim 4.4. Merzifon evleri ve sokak dokusu, 13.09.1957 (I). Bursa Eski Kaplıca, 15.02.1960 (II). Malatya Aldüş köy evleri, 21.10.1962 (III).

Resim 4.5. Antakya köprüden evlere doğru, 08.04.1961 (I) Afyon kent silüeti 21.04.1961 (II).

Toğan Bey'in ifadesine göre "girdiği kuyu ne kadar derinse o kadar yükseğe çıkar", oldukça neşeli bir hal ile topluluğa katılır. Kızına göre babası özel hayatında iş ile ilgili konuşmaz, daha çok hobileri (resim, fotoğraf, saat tamiri) ile ilgilidir. Mimarlığa, tarihi yapılara merakını, bilgisini paylaşır fakat kamudaki mesaisini ailesine ve çocuklarına sorulmadıkça aktarmaz. Hiçbir zaman para kazanmaya kafa yormaz. İlk evliliğinde de ikinci evliliğinde de kendine ayırdığı cep harçlığı dışında maaşını, kamu

kurumundan aldığı harcırahları eşlerine verir, evin idaresini ve sorumluluğunu onlara bırakır, sorumluluk almaz. Keşfetmeye düşkün, meraklı ruhu şehir dışı gittiği görevlerde 4-5 günde halledilebilecek işlerin bir aya uzamasına sebep olur. Bu süreçte gittiği yerleri gezer, kentleri, sokakları, mimari yapıları inceler, farklı açılardan fotoğraflar ve resimlerle belgeler²¹.

Resim 4.6. Florya Plajı 1957 yazı (I). Kabataş 15.08.1962 (II). İstanbul "Cağaloğlu vilayet" 14.03.1967 (III).

Fotoğraf 4.11. Cunda'dan (Balıkesir) bir silüet: Solda 1862 yılında inşa edilmiş olan Despot (din adamı) Evi (Arkiv) ve II. Abdülhamit tarafından yaptırılan Hamidiye Camisi'nin minaresi, 1953.

Milli Eğitim Bakanlığındaki (1952-1959) ve İmar ve İskân Bakanlığı Planlama İmar Müdürlüğü (1959-1965) ile Planlama Keşif Denetim birimindeki görevleri (1965 -1970) ülkenin birçok kentine seyahat etmesini sağlar. Tüm gezileri ile Isparta'dan Aksaray'a (Resim 4.2) Zonguldak'tan (Resim 4.3) Malatya'ya (Resim 4.4), Antakya'dan Afyon'a (Resim 4.5) Anadolu'nun dört bir tarafını resimlerine (1950'lerden 1980'lere) aktarır. Yaşamı boyunca İstanbul'un da farklı zaman dilimlerini gösteren çeşitli

²¹ Ankara'daki mesaisi Milli Savunma Bakanlığında sonra Bakanlıklarda devam etmiş ve buradaki görevleri sırasında da fotoğraf ve resim, mesaisinin bir parçası olmuştur.

bölgelerine ait sayısız resim yapar (Resim 4.6). Belge niteliğindeki tüm bu resimler ülkenin birçok kentinin (dönemi içinde) özgün dokusunu, sokaklarını ve mimari yapılarını günümüze sunmaktadır.

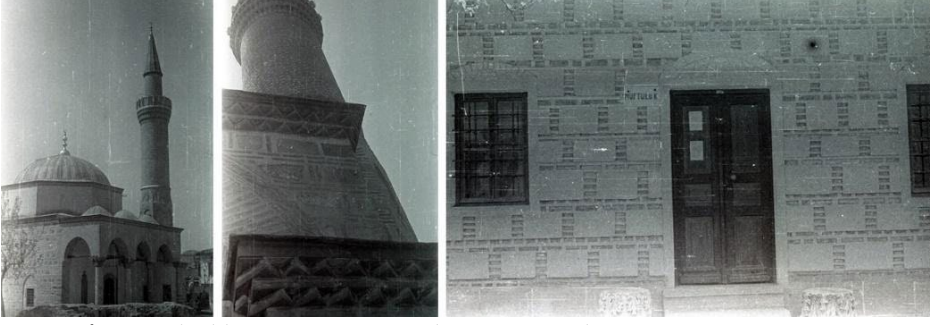

Fotoğraf 4.12. Balıkesir Yeni Çarşı'nın Ali Hikmet Paşa Meydanı'ndan görünüşü ve Zağnos Paşa Camisi (I). Başka bir meydandan gündelik yaşama ait bir görüntü (II).

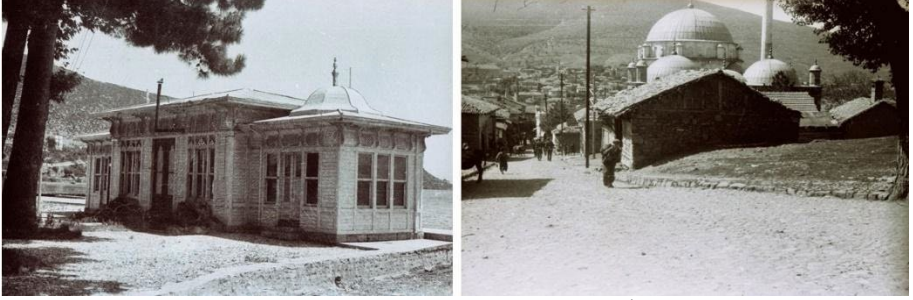

Fotoğraf 4.13. 1879 yılında Rumlar tarafından yaptırılan okul: Erdek (Balıkesir) Atatürk ilkokulu (Erdek) (I). Ayvalık'a ait bir görünüş: Solda büyük taş yapı Ayvalık'ın ilk Belediye Başkanlarından Şevket Osman Karaca'nın Sabun ve Zeytinyağı Fabrikası, (Ayvalıkzade) 1953 (II).

Bu görevleri İstanbul'dan Ankara'ya, İzmir'den Balıkesir'e, Yozgat'tan Van'a ülkemizin çeşitli kentlerine ve tarihi yapılarına ait 1950'lerdeki durumunu gösteren değerli fotoğrafları arşivine katmasını sağlar. Despot Evi, Hamidiye Cami (Fotoğraf 4.11), Balıkesir Yeni Çarşı (Fotoğraf 4.12), Erdek Atatürk ilkokulu, Ayvalık Sabun ve Zeytin Yağı Fabrikası (Fotoğraf 4.13), Edremit Kurşunlu Cami (Fotoğraf 4.14), Kaiser Wilhelm Köşkü, Çapanoğlu Cami (Fotoğraf 4.15), Ahlat Selçuklu Mezarlığı ve Kümbetleri (Fotoğraf 4.16) kadrajına aldığı yapılardan bazılarıdır.

Fotoğraf 4.14. Selçuklu Dönemi yapısı Edremit Kurşunlu Camisi: Cami minaresine ve cephesine ait detay çekimler.

Fotoğraf 4.15. Mimar Raimondo D'Aranco tasarımı olan İzmit'teki Kaiser Wilhelm Köşkü (I). Yozgat Çapanoğlu Camisi'ni içine alan sokak çekimi (II).

Seyfi Paşa ve oğlu arasındaki ilişki gibi Şeyda Hanım da çoğunlukla babasından uzakta bir yaşam geçirmiştir. Buna rağmen baba kızın diyalogları muzip, yakın ve arkadaşçadır. Şeyda Hanım'ın yazarlarının arasında yer aldığı *Sıradışı Ressam Toğan Düzgören* isimli kitap ve hazırladığımız metinlerde bize sağladığı destek, Toğan Düzgören'i kamuoyuna tanıttirmanın ötesinde babasını anlamak ve onun anlaşılmasını sağlamak için verdiği çabanın bir göstergesi olarak da okunabilir.

Fotoğraf 4.16. Van-Ahlat çeşitli açılardan görseller.

Sonuç

Geçtan (2019), bireyi içinde bulunduğu an ve kişisel geçmişiyle incelemenin, toplumsal olgularıyla yaşanan zaman kesiti içinde anlamaya çalışmanın bazı boşluklar yarattığını ve boşlukların biraz da sezgi yoluyla giderilebileceğinden bahseder. Seyfi Paşa'nın oğlu mimar Toğan Düzgören'i döneminin aktörleri ve ilişkileri içinde anlamaya çalışırken bu durum kaçınılmazdır. Dolayısıyla eksiksiz ve kesin çizgilerle bir çerçeve yaratmaktan öte Seyfi ve Toğan Düzgören'i ele alan bu çalışma Osmanlı'dan Cumhuriyete bir baba ve oğlunu tanıma, geçmişi biraz daha erişilebilir kılma, geçmişe yeni bir pencere açma, görülmeyeni ortaya çıkarma ve değerlendirme şansını doğurur.

Seyfi Paşa'nın askeri kimliği ülkenin, hatta dünyanın farklı bölgelerinde geçmiş bir ömrü inşa eder. Bu yazı, üstlendiği görevlere rağmen hakkında az şey bilinen kendisi ve ailesi ile ilgili veriler de sunmaktadır. Paşa'nın arşivi Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait askeri, siyasi, mimarlık ve kent tarihi içeren dokümanlarının yanında adını duymadığımız tarihi figürleri günümüze aktarmaktadır. Görseller arasında paşa olduğu bilinen fakat ismi tespit edilemeyen kişiler yer almaktadır. Milli Mücadele yılları, ülkenin inşası ve Cumhuriyetten sonraki

dönemde askeri ve siyasi gelişmelerde önemli yeri olan bu kişilerin çalışılmasına ihtiyaç vardır. Bu isimler hakkında bilinmeyenleri ortaya çıkarmak, kendilerini, bulunduğu ortamları ve çalışmalarını anlamak, değerlendirmeye çalışmak tarihin farklı alanlarına yeni pencereler açacaktır.

Yaşamı boyunca bulunduğu konum, görevlerinin getirdiği güç, nihai noktada sunulan itibar Seyfi Paşa'yı dönemin önemli simaları arasına yerleştirmiştir. Henüz çocuk yaşlarda giymeye başladığı üniformayı uzun yıllar üzerinde taşımış, bu konum ailesi ve çocuklarının yaşamını kolaylaştıran gücün bir simgesi olmuştur. Önemli görevlerde bulunan bir asker olmasına rağmen Kazım Paşa (Karabekir), Fevzi Paşa (Çakmak) ve Enver Paşa gibi görünür olamamış ve sessiz bir dünya içinde etkin kalmıştır. Bu sessiz ve geride olma hali kendi tercihi olabileceği gibi bulunduğu görevlerin sonucu da olabilir. Tıpkı babası gibi Toğan Düzgören de görünür olmaz. Sanat ve mimarlık ortamının merkezinde yer almasına rağmen resimlerinin, fotoğraflarının sergilenmesi, satılması, kendini ressam yahut fotoğrafçı olarak tanıtmak için herhangi bir girişimde bulunmaz, ismi bilinmez. Eserlerinin beğenilmesine karşın sergileme yönündeki talepleri reddeder. Sanatı sadece kendisi için yapmayı tercih eder ve bunu parasal bir değere dönüştürmeyi istemez. Mimarlık mesleğine verdiği emek dahi görünür olmaz.

Adler, (1985) insanı tanıma sanatında çocukluktaki yaşantının, izlenim ve davranışları ile bireyi daha ilerideki durum ve davranışlarıyla karşılaştırarak, "çocukluktaki ruhsal yaşamla daha sonraki ruhsal yaşam arasında bağlayıcı bir ilişkinin" olduğunu öne sürer (Adler, 1985). Adler'e göre kişilerin ruh hali, duygu dünyası, "erişkinlik döneminde de aynı temel çizgi üzerinde seyrederek", şekillenir; ister çocukluk ister yaşlılıkta olsun bireyin temel yaşam amacının kendini koruduğu görülür. Toğan Düzgören, şahsına özgü tutum ve davranışlarıyla, yaşamı kendi belirlediği sınırları içinde uçlarda yaşayan (olumsuz durumlarda içine kapanan, insanlardan uzaklaşan, olumlu hallerde hiperaktif, üretken), naif, ağır sorumlulukları üstlenmekten, ciddi meseleleri tartışmaktan kaçınan, bir o kadar meraklı, eğlenceli bir karakterdir. Savaş ortamı ve geçirdiği hastalık dolayısıyla uzun süre evde kapalı kalarak, babanın desteği ve gücü; sarayda yetişmiş, otoriter, kaybetme korkusu yaşayan bir annenin oğluna düşkünlüğü ve şımartan ilgisi ile büyür. Çocukluğu sürekli kent değiştirdiği, evde kendi başına resim yaptığı, çoğunlukla kardeşleri ile vakit geçirdiği bir dönemi içerir. Ergenlik yılları aileden uzak, yatılı kaldığı Galatasaray Lisesinde resim ve arkadaşlarıyla kurduğu sanatsal, sportif ve maceralı etkinliklerle

dolu bir süreci kapsar. Ailenin ve çevrenin yarattığı tüm bu koşullarda onun naif, maddiyattan ve meslek hürsından uzak, bir yere devamlı bağlı kalamayan, serüveni ve macerayı seven, resim sanatının merkezinde ama sessiz, kendine özgü dünyasını yaratmış görünüyor. Babasının sunduğu olanaklar içinde yetişmesi, mücadele ihtiyacı duymadığı bir dünyanın zeminini şekillendirmesinde etkili olabileceği gibi, babasının görevlerinin arka planı, onun sessiz bir dünya içinde kendini var etmesine neden olmuş olabilir. Çocukluk yıllarındaki hassaslığı, kendine dönük ruh hali yetişkinliğinde de devam eder. İçine doğduğu aile, büyüdüğü kültür, arkadaşları, mesleği, izlemiş olduğu her sergi, kurduğu/kuramadığı diyaloglar onda bir iz bırakır ve nasıl birine dönüşeceğini belirler. Bu deneyimler yazdığı günlükler, yaptığı resimler ve çektiği fotoğraflar aracılığıyla kendine özgü bir dünyayı görme ve aktarma biçimi kazandırır.

İnsanın kendisini ve başkalarını anlama, anlatma eğilimi ve merakı insanın varoluşuyla başlar. Kendisini gerçekleştiren bir insan olarak paşa çocuğu, tuttuğu günlüklerle, çizdiği resimlerle, çektiği fotoğraflarla her an değişme ve gelişme içinde bir var oluş sürecini belgeler. Bu belgelemenin dönemin sanat, mimarlık, kent, askeri ve siyasi tarihi ile ilgili bilgileri günümüze aktarması çalışmanın önemli bir unsurudur. Her birey genlerinin ve deneyimlerinin yönlendirmesiyle kendi çizgisi üzerinde yol almakta, her beyin kendi içsel yaşamını kurmakta, kendine özgü yaşama katılma şekillerini geliştirmektedir (Eagleman, 2016). Bu bakış açısı doğumdan ölüme kadar işlenip gelişmeye devam eden insanın, deneyimleri ve kendini var etme biçimleri üzerine yoğunlaşır. Böylece kişiden kişiye değişen yaşama bakma, katılma ve üretim pratikleri aracılığıyla bireylerin yaşadıkları dönem, toplum, mimari yapılar ve kentler kendi pencerelerinden aktarılmıştır. Baba-oğul yaşam deneyimleri üzerine odaklanan bu çalışma kent ve mimarlık tarihi yanı sıra politik tarihe katkı sağlayabilecek veriler de sunmuştur. Benzer biyografik çalışmaların artması mimarlık ve kent tarihine yönelik yeni verilerin gün yüzüne çıkmasına yardımcı olacaktır.

Extended Abstract

An Ottoman Pasha and His Architect Son: Şevket Seyfi Pasha (1880-1948) and Toğan Düzgören (1914-2008)

Elif Tektaş²²

ORCID: 0000-0001-5722-1320

Neşe Gurallar²³

ORCID: 0000-0001-9697-7980

Archiving information about individuals and transferring it to the present day allows us to recognize names that remain hidden in history. It reveals the environments, changes, and actors affecting social relations. Şevket Seyfi Düzgören, one of the pashas of the last period of the Ottoman Empire, and his son, Architect Toğan Düzgören, left a total of more than 2500 written and visual documents about their lives. Düzgören enriched the archive inherited from his father with his paintings, photographs, and diaries. The archive survives to the present day through his daughter. This biographical article aims to detail and understand the architect's "father, relationships with father, family, personality, emotional world, social life, friendships, and the mood" whose professional life took shape during the Republican period. This purpose also conveys observations about the environment, social values, ideologies, and struggles of the period. This evaluation focuses on Pasha's son, an individual active in fields such as painting, photography, watch repair, and sports. It examines how he and the individuals he interacts with in their social and cultural environments construct their identities, respond to the external world, reflect the cities and places they inhabit, and adapt their daily lifestyles over time.

Toğan Düzgören graduated from Istanbul Technical University Department of Architecture in 1950 and worked in the public sector from 1950 to 1979. He recorded his entire life in diaries, documenting emotions, loves, family, children, friends, work, and art/architecture activities. The architect

²² Research Assist., Gazi University Graduate School of Natural and Applied Sciences Architecture Department, E-mail: eelftektas@gmail.com

²³ Prof. Dr., TED University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, E-mail: neşe.gurallar@tedu.edu.tr

illustrated and took photographs of family members, friends, locations, cities, and architectural structures. His father, Şevket Seyfi Düzgören (1880-1948), was a soldier and a member of parliament during the Early Republic Period. Seyfi Pasha held significant positions in the military and political field during the final years of the Ottoman Empire and the early years of the Republic. He, like his son, is also passionate about photography and painting. Even during the First World War, Pasha involved with the Şişli Atelier, which focused on painting. He participated in key roles in numerous conflicts including the First World War and the War of Independence. His responsibilities allowed the family to experience life in different cities across the country and interact with various prominent figures of the era. Pasha's archives contain documents, letters, and city photographs, which show experience in various parts of the country and even around the world. Toğan's daughter, Ayşe Şeyda Özbudun, transfers the family archive to the present day.

The architect was first examined in our study titled “[Photo]Biography of a Painter Architect Working in the Public: Toğan Düzgören (1914-2008)”. In the first study, his education was discussed in relation to his professional life and painting background. In this article, he was presented in architectural and artistic environments, and his personality traits are also detailed. In this study, the discussion includes biographical data, especially concerning his father, and family environment. 34 diaries belonging to the architect, with varying sizes and colors, spanning the years 1965 to 1997, were reviewed. A total of 1521 photographs were examined. 399 of the photographs depict Seyfi Düzgören, the important pashas of the period, his soldiers, friends, and the cities he visited, alongside family members. The research was supported by the oral history conducted with Ayşe Şeyda Özbudun and her husband Nihat Özbudun, the family library, and sources on Pasha's close friend Kazım Karabekir (1882-1948). Researching at Galatasaray High School Tefik Fikret Library, State Archives, Istanbul Technical University Rectorate Personnel Archives, and Ministry of Environment, Urbanization and Climate Archives provided crucial data for the study.

The architect documented many sections from his complicated existence that constantly changed and developed through diaries, paintings, and photographs. Understanding his practices depends on examining the cultural, social, and family context of the period in which they lived. This evaluation explores how he and his family members created their social and

cultural surroundings. It also scrutinizes how they interacted with the outside world, depicted the cities and places they lived in, and adapted to changing daily lifestyles. The study also contains observations about the social values, ideologies, and struggles of the period.

This text focuses on the family history and experiences that shape a person's identity in his lifetime. Individuals' perspectives on the period, society, architectural structures, and cities in which they live are conveyed through observing, engaging, and creating, which vary from person to person. These types of biographical studies also provide an understanding of transformations, continuities, interruptions in historical processes, the actors, and the effects. Evaluation of the extensive archive owned by the Düzgören family provides a comprehensive presentation and assessment of detailed data related to history, architectural history, and urban history. These research, which focuses on the life experiences of father and son, contribute to political history and also to the literature by presenting the cities and architectural structures documented by father and son through their unique forms of expression and perspective.

Kaynakça/References

- Adler, A. (1985). *İnsanı tanıma sanatı*. (K. Şipal, Çev.). İstanbul: Say Yay.
- Arkiv. *Cunda Despot Evi*. 19 Nisan 2024 tarihinde <https://www.arkiv.com.tr/proje/cunda-despot-evi/11399> adresinden erişildi.
- Arseven, C., E. (1993). *Sanat ve siyaset hatıralarım*. İstanbul: İletişim Yay.
- Arşivler
- Atatürk Ansiklopedisi. *Abidinpaşa Köşkü*. 21 Nisan 2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/abidinpasa-kosku/> adresinden erişildi.
- Ayşe Şeyda (Düzgören) Özbudun Arşivi: Togan Düzgören ve Şevket Seyfi Düzgören'den
- Ayşe Şeyda Özbudun ve Nihat Özbudun ile 06.03.2019, 19.09.2019, 04.12.2022 tarihlerinde üç ayrı görüşme gerçekleştirilmiştir.
- Ayvalıkzade. *Eski Ayvalık Fotoğrafları*. 14 Nisan 2024 tarihinde <https://www.ayvalikzade.com/post/eski-ayvalik-foto%C4%9Fraflari> adresinden erişildi.
- Balancar, F. (2015). *Soykırımın tamamlayıcı unsuru olarak 'yangın'*. 15. Nisan2024 tarihinde <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/10657/soykirim-tamamlayici-unsuru-olarak-yangin> adresinden erişildi.
- Çavaş, R. (Ed.). (2008). *İnsan ve asker Kazım Karabekir*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Çiftçi, E. (Ed.). (2019). *Kazım Karabekir hayatım*. İstanbul: Kronik Kitap.

- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (I): 10 Nisan 2024 tarihinde <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=104677032&Hash=4A934BF0FDC63B2C1E8E16E03F3C34A19E831E055FA16B082DFAC3AEE3A2C5EB&A=3&Mi=0> adresinden erişildi.
- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (II): 10 Nisan 2024 tarihinde <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=104607984&Hash=D83E9625B0253D6E0A8E727E60A4C5C748B469A6F2933037DA2D8340D48BF8E1&A=3&Mi=0> adresinden erişildi.
- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (III): 10 Nisan 2024 tarihinde <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=104675514&Hash=77F0BDA5656777F04C691A6A6895DA39ED9C88192BD8B6829ACFE4565A097A0E&A=3&Mi=0> adresinden erişildi.
- Eagleman, E. (2016). *Beyin senin hikâyen*. (Z. A. Tozar, Çev.). İstanbul: Domingo Yay.
- Erdek. *Atatürk İlk Okulu*. 16 Mart 2024 tarihinde <https://www.erdek.com/sayfa/ataturk-ilkokulu/> adresinden erişildi.
- Geçtan, E. (2002). *Varoluş ve psikiyatri*. İstanbul: Metis Yay.
- Geçtan, E. (2019). *İnsan olmak*. İstanbul: Metis Yay.
- Güler, Ş. (1969). Sporun Her Dalında Kocaeli’de İsmi Olan Adam Tahir Düzgören. *Sesim*, c.1, s.15, s. 27.
- İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlük Personel Arşivi: Toğan Düzgören Öğrenci Dosyaları.
- Karaca, T., N. (1992). *Celal Sahir Erozan*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kültür Envanteri. *Hamidiye Camii Cunda*. 12. Nisan 2024 tarihinde <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/hamidiye-camii-cunda/#17.1/39.330599/26.662688> adresinden erişildi.
- Ozoner, F. S. (1986). *Hava Fotoğraflarımı Tanıyalım*. [PDF belgesi]. 20 Nisan 2024 tarihinde <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf?jsessionid=cc4S9BvMakRMs6KCsjSONpMF?dergi-Kodu=4&cilt=19&sayi=219&sayfa=31&yaziid=3697> adresinden erişildi.
- Özbudun, Ş., Şerifoğlu, Ö., F. (2014). *Sıradışı bir ressam: Toğan Düzgören*. İstanbul: Turkuaz Kitapçılık.
- Şile Belediyesi. *Şile Feneri*. 18 Nisan 2024 tarihinde <https://www.sile.bel.tr/kesfet/tarihi-yapilar/sile-feneri> adresinden erişildi.
- Tanyeli, U. (2007). *Mimarlığın aktörleri Türkiye 1900-2000*. İstanbul: Garanti Galeri Yayınları
- Tekeli, İ. (2001). Bireyin yaşamı nasıl tarih oluyor?. *Toplumsal Tarih Dergisi*. 95, 13-20.
- Tekeli, İ. (2022). Önsöz. G. Argun (Ed.), *İlhan tekeli kalkınmaya katkı verenler 5*. içinde (ss. 5-9). Ankara: Kalkınma Atölyesi.

- Uludağ, Z. (1998). Cumhuriyet döneminde rekreasyon ve gençlik parkı örneği. (Y. Sey ve D. Özkan, ed.). *75 yılda değişen kent ve mimarlık*. içinde (ss. 65-74). İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Ulugün, F. Y. (2021). *Kent ve bisiklet*. Kocaeli: İzmit Rotary Kulübü Kültür Yay.
- Yarar, H., Delialioğlu, M. (1999). *Cepheden meclise*. Ankara: T.C. Milli Savunma Bakanlığı.

Elif Tektaş

2011'de Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölümünden lisans, 2018'de Gazi Üniversitesi Mimarlık Bölümünden yüksek lisans derecesini aldı. 2011-2014 yılları arasında Ragıp Buluç Mimarlık, Soydemir Mimarlık ve ER-BU İnşaat'ta çalıştı. 2015'ten itibaren Gazi Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta ve mimarlık bölümünde doktora çalışmasına devam etmektedir. Başlıca araştırma alanları şunlardır: mimarlık tarihi, kent tarihi, mimar biyografileri ve mimarlık için nörobilim.

Received her B. Arch in architecture from Çukurova University (2011); and M. Arch from Gazi University (2018). Worked at Ragıp Buluç Architecture, Soydemir Architecture, and ER-BU Insaat between 2011 and 2014. Currently working as a research assistant and PhD candidate in architecture at Gazi University. Major research interests include the history of architecture, urban history, biographies of architects, and neuroscience for architecture.

E-posta: eliftektas@gazi.edu.tr

Neşe Gurallar

2017-2018 yılları arasında Harvard Üniversitesi'nde Ağa Han İslam Mimarisi Programında yer aldı. *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık ve Emergence of Modern Public Space from a Traditional Mosque Courtyard: Early Nineteenth Century İstanbul- Beyazıt* kitaplarının yazarıdır. Çalışma alanları: İdeoloji, siyaset, kamusal alan, mimarlık ve kent tarihi.

Associate of Aga Khan Program for Islamic Architecture at Harvard University, Cambridge, MA, US in 2017-2018. Author of the books Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık and Emergence of Modern Public Space from a Traditional Mosque Courtyard: Early Nineteenth Century İstanbul- Beyazıt. Research area: ideology, politics, public space, modernity, architecture, and urban history.

E-posta: nese.gurallar@tedu.com.tr.

Teşekkür

Toğan Düzgören'in arşivini bizlere açan ve desteklerini sunan Ayşe Şeyda Özbudun ve Nihat Özbudun'a; İstanbul Teknik Üniversitesinin arşivleri için rehberliğini esirgemeyen Doç. Dr. Aras Neftçi ve Doç. Dr. Vesile Gül Cephaneçigil'e; süreç boyunca katkıları ve varlığı için Gizem Saka'ya, çalışmalarımız boyunca destek olan tüm arşiv çalışanlarına çok teşekkür ederiz.